

УДК 929:930.1:930.2:54

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА І. П. ОСИПОВА В ІСТОРІЮ ХІМІЇ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Камчатний В. Г.

*(Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”)*

У статті висвітлено досягнення видатного вченого, професора Івана Павловича Осипова у дослідженні історії хімії. Узагальнено його праці, що стосувалися історичних аспектів розвитку хімічних наук, їх викладання, а також біографічні студії, доповіді та повідомлення, присвячені відомим хімікам.

Ключові слова: професор Іван Павлович Осипов, хімічні науки, історія хімії, Товариство фізико-хімічних наук при Харківському університеті, біографічні відомості про хіміків.

Багатогранна науково-педагогічна діяльність відомого вченого в галузі хімії професора Івана Павловича Осипова (1855 –1918 рр.) знайшла своє висвітлення у низці робіт науковців. Зокрема, за цією темою проведено дослідження Л. М. Андреасова, М. А. Ізмайлова, М. О. Мчедлов-Петросяна, Є. С. Хотинського та інших авторів. У цих дослідженнях проаналізовано досягнення І. П. Осипова в неорганічній, органічній, фізичній, аналітичній хімії, термохімії, окреслено його плідну викладацьку роботу, всебічну громадську діяльність тощо [1–6].

Разом з тим, один із напрямків наукових зусиль вченого, а саме напрацювання в галузі історії хімії, до сьогоднішнього дня залишився фактично без належної уваги. Про це лише фрагментарно згадав С. М. Кузьменко, визначивши І. П. Осипова одним з перших істориків хімії Харківського університету [7, с.42]. Спроба узагальнення досягнень І. П. Осипова в історії хімії і стала метою цієї статті.

Студії професора І. П. Осипова в галузі історії хімії варто розподілити на

дві окремих групи, хоча цей поділ є дещо умовним. До першої групи увійшли його праці, безпосередньо присвячені історії розвитку хімії, історичним аспектам розвитку викладання хімічних наук, зокрема, у Харківському університеті, а також твори, що мають навчальний та науково-популярний характер (підручники, енциклопедії, статті тощо) та містять історичні відомості щодо розвитку хімічної науки та її окремих розділів або тем. Цей масив стосується як досліджень, безпосередньо виконаних професором, так і наукових збірників, що з'явилися за його редагуванням.

Другу групу складають роботи та доповіді, які присвячені біографіям та життєпису відомих вчених-хіміків. До цієї групи належать як доповіді І. П. Осипова, що стосувалися відзначення ювілеїв науково-педагогічної діяльності визначних науковців, так і проголошені на офіційних засіданнях або надруковані доповіді в пам'ять про видатних дослідників, які пішли з життя, а також некрологічні повідомлення. Умовним поділ є тому, що в деяких ро-

ботах першої групи також присутні біографічні відомості та статті про хіміків.

Уперше до історії хімії І. П. Осипов звернувся в 1888 р. у своїй магістерській дисертації, що була присвячена питанню ізомерії фумарової та малеїнової кислот [8]. У вступі викладено історію становлення органічної хімії як самостійного розділу хімічної науки. Автор, зокрема, проаналізував роль відомих вчених О. М. Бутлерова, Ф. Велера, А. Кекуле, А. Л. Лавуазьє, завдяки яким ця наука отримала такий статус [8, с. 3–4].

Явища ізомерії полягають у існуванні органічних речовин, що мають однакову хімічну формулу, але різну структуру внутрішньої побудови. Тема ізомерії на той час мала динамічний розвиток, і саме тому дослідження фумарової та малеїнової кислот, які є ізомерами, були надзвичайно актуальними. Огляд історії питання, що був викладений в дисертації, містив багатий історико-критичний та фактичний матеріал. Зокрема, це стосувалося відкриття та отримання малеїнової та фумарової кислот, змісту дослідів, виконаних з цими речовинами відомими вченими та отриманих ними результатів, розвитку уявлень про ізомерію. З огляду на це дисертація мала важливе значення як з точки зору хімічної науки, так і з точки зору історії хімії.

Подальші наукові пошуки І. П. Осипова, які були спрямовані на написання докторської роботи, велися у галузі термохімії, що є одним з розділів фізичної хімії. Сутність цього полягала у вимірюванні та порівнянні теплоти спалювання органічних речовин з метою встановлення їхнього хімічного та структурного складу. Одним із напрямків досліджень майбутнього професора в цьому питанні було здійснення історичного огляду відповідних напрацювань наукових попередників, зокрема, аналізу та порівнянні пропонованих ними методів, рівня їхньої точності тощо.

Такою стала праця “Термохимический метод сжжения в его историческом развитии”, яку І. П. Осипов доповів 28 січня 1892 р. на засіданні фізико-хімічної секції Товариства дослідних наук при Харківському університеті [9, с. 17–35]. Ця робота містить розгорнутий матеріал щодо історії розвитку термохімії. Вона висвітлювала еволюцію термохімічних досліджень від Лавуазьє та Лапласа, які в 1780 р. опублікували перший трактат про теплоту, до уявлень Андрьюса, Бертло, Депре, Дюлонга Фавра, Зільбермана, Франкланда, Штомана. На думку І. П. Осипова, стаття, маючи історико-критичний характер, мала на меті показати, яким чином попередні методи спалювання вплинули на створення найбільш сучасного та точного з усіх – так званого метода калориметричної бомби. У подальшому ця робота стала першим розділом докторської дисертації І. П. Осипова “Теплота горения органических соединений в ее отношениях к явлениям гомологии, изомерии и конституции”, яка була захищена 12 листопада 1893 р. [10].

Позитивним чинником, що сприяв розвитку вітчизняної науки у другій половині XIX ст., стало виникнення наукових товариств. Зокрема, завдяки ініціативі видатного харківського вченого М. М. Бекетова у Харківському університеті в 1872 р. створено Товариство дослідних наук, до складу якого увійшли дві секції – фізико-хімічна та медична. Фізико-хімічна секція, об'єднавши найкращих фахівців того часу, фактично стала центром наукової думки на Слобожанщині в галузі хімії та фізики. На засіданнях заслуховувалися наукові доповіді та повідомлення. Зусиллями секції видавалися збірники наукових праць членів секції, протоколи її засідань, функціонувала власна наукова бібліотека. У 1891 р. секцію очолив І. П. Осипов. Він перебував на цій по-

саді все своє подальше життя, тобто двадцять сім років.

3 грудня 1893 р. секція була перетворена в самостійне Товариство фізико-хімічних наук при Харківському університеті. У зв'язку з цим у січні 1894 р. на засіданні Товариства його голова І. П. Осипов зробив підсумковий історичний огляд діяльності фізико-хімічної секції за 21 рік існування. Цей огляд, без сумніву, також можна віднести до напрацювань з історії хімії. У своїй доповіді І. П. Осипов зазначив, що активність секції стала значно помітнішою в 90-х роках XIX ст., після того, як до її діяльності долучились представники Харківського технологічного інституту, а також харківські науковці, які повернулися із закордонних наукових відряджень. Доповідь містила фактичний та статистичний матеріали щодо діяльності секції і розширювала уявлення щодо історії розвитку хімічної науки в Харкові [11].

Серед робіт першої групи найбільш змістовною, з точки зору історії хімії, є промова І. П. Осипова “Очерк развития химии в XIX веке”, яку він виголосив на щорічному урочистому акті Харківського університету 17 січня 1898 р. [12]. До речі, примірник цієї промови з дарчим написом від автора зберігся в науково-технічній бібліотеці НТУ “ХПІ”.

У своїй доповіді І. П. Осипов підкреслив: *“Ні одна наука – як це можна сміливо стверджувати – за ці сто років не зробила таких колосальних завойовань як хімія... Дякуючи працям Шеєле, Прістлі і Лавуазьє з хімією сталася дивна метаморфоза: з оплутаного метафізичними уявленнями нагромодження побачених фактів вона перетворюється в організовану систему знання, що спирається на фактичний матеріал”* [12, с.1–2]. Вчений зробив глибокий екскурс в історію розвитку хімії, починаючи з XIV ст.

Змальовуючи широкомасштабну картину розвитку хімії у XIX ст., автор згадав про перші досліди із розкладу води Карлейля та Ніколсона, відкриття Дальтоном закону кратних пропорцій та висування атомістичної гіпотези, закон атомних теплоємностей Дюлонга і Пті, електрохімічну теорію Берцеліуса, започаткування Велером органічної хімії, досягнення в цьому розділі Кекуле, Бутлерова, Берштейна тощо.

І. П. Осипов підкреслив особливу важливість відкриття Д. І. Менделєєвим його знаменитої періодичної системи. Дав оцінку відкриттю Сен-Клер-Девіллема явища дисоціації, внеску Бергто, Пеан-де-Сен-Жиля, Гульдберга і Вааге у становлення вчення про хімічну рівновагу, успіхам у термохімії Бекетова, Лугініна, Томсена, Штомана, появі теорії просторової ізомерії, дослідженням розчинів та гіпотези електролітичної дисоціації. Вчений охарактеризував важливість хімії для практичної діяльності, зокрема навів приклади створення нових видів вибухівки на основі нітросполук, винаходу анілінових фарб, значення хімії для медицини тощо.

Підсумовуючи, І. П. Осипов зазначив: *“Отримавши від XVIII століття одну хімію [неорганічну], ми передаємо XX-му – три [неорганічну, органічну та фізичну], не рахуючи прикладних розділів – аналітичної та технічної, що досягли надзвичайно високих успіхів.”* [12, с. 17]. На думку автора майбутнє розвитку хімії знаходиться, насамперед, у площині використання фізичних методів.

Змістовною стала праця вченого, присвячена минулому хімічної лабораторії Харківського університету. Ця робота увійшла у 1901 році до так званого Ломоносівського збірника, що містив нариси про всі подібні заклади країни. У статті з посиланням на дослідження Д. І. Багалія викладена історія лабораторії, що бере свій початок з 1804 року.

Першими викладачами хімії в лабораторії були німецькі вчені Шнауберт та Гізе. Цінним є те, що до статті додається перелік дев'яти дисертацій та більше, ніж ста тридцяти експериментальних робіт (включаючи студентські), виконаних в лабораторії протягом 1805-1900 рр. Двадцять дві з цих робіт належали І. П. Осипову [13].

Пізніше, до 100-річного ювілею Харківського університету за спільного редагування професора І. П. Осипова та професора Д. І. Багалія були підготовлені два збірника, а саме “Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования. (1805–1905)” [14] та “Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета: (1805–1905 гг.)” [15].

Перший збірник складався із трьох розділів і, відповідно, містив відомості щодо історії факультету, нариси про окремі кафедри та лабораторії, біографічні статті про професорів та викладачів. Викладання хімічних дисциплін здійснювалося в університеті саме на фізико-математичному факультеті. Тому до цього збірника увійшли нариси про історію кафедри хімії, кафедри технології і технології хімії та хімічної лабораторії. При цьому історія хімічної лабораторії, написана С. Ф. Поповим [14, с. 261–289], базувалася фактично на відповідній, раніше виданій, праці І. П. Осипова [13]. У цих нарисах історичний екскурс супроводжувався багатим фактичним матеріалом про розвиток в університеті викладання хімії та наукових досліджень у різних розділах хімічних наук.

Біографічна частина збірника містить сорок дві статті про видатних професорів, викладачів та лаборантів, що в різні роки працювали в університеті на ниві хімічних наук. Крім аналізу їхньої викладацької діяльності у статтях також зроблено огляд наукових праць. До пере-

ліку увійшли імена, зокрема, таких непересічних особистостей як О. А. Альбицького, Г. В. Коршуна, О. П. Ельтекова, В. Ф. Тимофєєва, Д. П. Турбаби, П. Д. Хрушова та інших. У цій частині крім здійснення редагування І. П. Осипов особисто підготував три статті, включаючи автобіографічну [14, с. 120–125].

У другому збірнику наведено відомості щодо діяльності допоміжних закладів (музей, бібліотека, архів тощо) та наукових товариств, створених за сто років існування університету, зокрема, огляд діяльності Товариства фізико-хімічних наук (раніше – фізико-хімічної секції Товариства дослідних наук) Харківського університету за тридцять один рік його існування, тринадцять з яких (станом на 1905 р.) його очолював І. П. Осипов [15, с. 167–177].

Беззаперечним внеском в історію хімії стала проголошена на засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті 30 січня 1905 р. доповідь І. П. Осипова “О химических лабораториях некоторых высших школ Германии”. Доповідь стала результатом власних спостережень професора під час закордонного відрядження в 1906 р. [16].

Екскурс в історію органічної хімії містився у вступі до підручника “Введение к изучению органической химии” виданого І. П. Осиповим у 1909 р. У ньому автор нагадав, що довгі роки вважалося неможливим отримання штучним шляхом речовин, з яких складаються організми тваринного та рослинного світу. Після отримання Велевром у 1828 р. у лабораторних умовах сечовини почався розвиток нового напрямку хімічної науки – органічної хімії. Цей напрямок має свої особливості як з точки зору складу досліджуваних речовин, так і методів досліджень. І хоча назва предмету є не зовсім точною, бо основою органічних речовин є вуглець у сполучі з гідрогеном, автор вва-

жав за можливе зберегти її [17]. Ця книга витримала сім випусків. Огляд історії розвитку неорганічної хімії наведено у вступі до іншого підручника авторства І. П. Осипова “Лекции неорганической химии”, виданого в 1911 р. [18].

У 1912 р. Харківським товариством розповсюдження в народі грамотності була видана “Народная энциклопедия научных и прикладных знаний”, підготовлена групою талановитих вчених. Енциклопедія вийшла у 21-му томі. Другий напівтом першого тому “Науки физико-математические” був присвячений фізиці та хімії [19]. І. П. Осипов очолював роботу з підготовки хімічних статей цього видання, частина з яких містила відомості з історії хімії.

Історичний характер має репрезентована на засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті 26 березня 1914 р. науково-популярна праця І. П. Осипова “Как представлял себе осмотическое давление Ю. Либих” [20, с. 13]. Вчений пояснив висновки Ю. Лібиха за результатами його спостережень з точки зору сучасних уявлень про осмос та навів приклади осмотичних явищ в живих організмах.

Не менш масштабним є внесок І. П. Осипова в наукову біографістику. Як очільник наукової спільноти харківських хіміків та фізиків І. П. Осипов започаткував вшанування пам'яті видатних науковців шляхом проведення спеціальних зібрань, присвячених визначним вченим, що пішли з життя. На таких зібраннях представлялись розгорнуті доповіді про їхній життєвий шлях та наукові досягнення.

Крім того, засідання Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті нерідко розпочиналися з некрологічних повідомлень головуючого про померлих колег. Такі повідомлення завжди супроводжувалися оглядом їхніх наукових досягнень. За дани-

ми протоколів засідань Товариства (секції) підраховано, що за 1892–1914 рр. лише про хіміків І. П. Осиповим було зроблено 40 таких повідомлень. Окремі некрологічні повідомлення друкувалися також у місцевій пресі.

26 квітня 1894 р. на спільному засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті та Товариства наукової медицини та гігієни І. П. Осипов виголосив промову “Биография Лавуазье и значение его в химии” [21]. Це засідання було присвячене вшануванню пам'яті великого вченого в зв'язку зі сторічними роковинами його смерті.

У січні 1907 р. Товариство зібралося на екстрене засідання, присвячене пам'яті Д. І. Менделєєва. Голова Товариства І. П. Осипов зробив на засіданні огляд діяльності великого вченого, а також повідомлення про його наукові заслуги, зокрема, про відкриття знаменитого періодичного закону [22].

28 січня 1912 р. у Москві відбулося спільне засідання фізичного відділення Товариства прихильників природознавства та Московського фізичного товариства, присвячене пам'яті відомого вченого в галузі термохімії Володимира Федоровича Лугініна. Одним з промовців на ньому був І. П. Осипов, який пізніше видав свої спогади окремою брошурою [23]. У виступі автор розповів про свою першу закордонну наукову поїздку у 1888–1889 рр. до Парижу. Під час відрядження тоді молодий вчений працював над проблемами термохімії в лабораторії В. Ф. Лугініна, а пізніше – в лабораторіях французьких вчених Бергто та Фріделя, збираючи матеріали для своєї майбутньої докторської дисертації.

І. П. Осипов висвітлив глибину наукових інтересів В. Ф. Лугініна, який в своїх пошуках поєднав методи органічної та фізичної хімії. Свої дослідження вчений проводив за двома на-

прямами: а) термохімія розчинів; б) термохімія органічних сполук. В. Ф. Лугінін винайшов унікальний пристрій, за допомогою якого проводилися високоточні термохімічні дослідження. І. П. Осипов у подробицях розповів про свої наукові контакти з В. Ф. Лугініним та спільно проведені досліди, про знайомства та зустрічі з видатними французькими науковцями Берглю, Фріделем, Грібо, Ле-Шательє та іншими. Цінність цієї роботи для історії хімії крім іншого полягає в тому що, розглядаючи питання термохімії, автор аналізував досягнення О. М. Бутлерова, М. М. Бекетова, Д. П. Коновалова, М. О. Меншуткіна, П. Д. Хрушова. Ці досягнення засвідчили значний внесок вітчизняних вчених у розвиток хімії в ХІХ ст.

25 квітня 1912 р. відбулося Публічне засідання Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті, присвячене вшануванню пам'яті видатного вченого, засновника вітчизняної фізичної хімії, вчителя І. П. Осипова, академіка Миколи Миколайовича Бекетова. І. П. Осипов проголосив на засіданні доповідь "Николай Николаевич Бекетов, профессор и академик", яка увійшла до пізніше виданого пам'ятного збірника [24, с. 1–19], а також була опублікована в Журналі Російського Фізико-хімічного товариства [25]. Доповідь містила глибокий аналіз науково-педагогічної діяльності М. М. Бекетова, його ролі у становленні та розвитку вітчизняної фізичної хімії.

У грудні 1912 р. на засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Хар-

ківському університеті І. П. Осипов виголосив поздоровлення учню М. М. Бекетова, професору В. Ф. Тимофєєву у зв'язку з 30-річчям його наукової та громадської діяльності, у якому змалював багатогранний доробок цього видатного вченого у галузі фізичної хімії [26].

У 1914 р. була надрукована доповідь І. П. Осипова "Памяти Н. А. Черная", виголошена 20 грудня 1912 р. на пам'ятному засіданні Товариства фізико-хімічних наук при Харківському університеті [27]. З Миколою Олександровичем Чернаєм автора пов'язувала багаторічна дружба. У наведеній біографії знайшли висвітлення науково-педагогічні досягнення професора М. О. Черная, який викладав хімію у Харківському технологічному інституті, подробиці його тернистого життєвого шляху. У Центральній науковій бібліотеці Харківського університету зберігся примірник цієї роботи з дарчим написом автора.

Таким чином, опираючись на узагальнення наукового доробку професора І. П. Осипова, присвяченого історичним аспектам розвитку хімії, висвітленню біографічних відомостей видатних хіміків, встановлено, що ці дослідження стали важливою складовою наукової діяльності вченого. Проведений аналіз дає підстави для висновку про значний внесок І. П. Осипова у студювання історії хімії. Цей внесок сприяв як розвитку хімічних наук, так і покращенню їх викладання та популяризації. Разом з тим вивчення напрацювань І. П. Осипова в історії хімії має бути продовженим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреасов Л. М. Деятельность Физико-химического общества при Харьковском университете (1872-1915) / Л. М. Андреасов // Из истории отечественной химии. Роль ученых Харьковского университета в развитии химиче-

ской науки. – Х.: Изд.ХГУ, 1952. – С. 225–281.

2. Андреасов Л. М. Жизнь и деятельность профессора И.П. Осипова / Л. М. Андреасов // Труды научно-исследовательского института химии и

химического факультета Харьковского государственного университета им. А. М. Горького. – Х.: Изд. ХГУ, 1954. – Т. 11. – С. 261–265.

3. Измайлов Н.А. Развитие физической химии в Харьковском университете за 150 лет его существования / Н. А. Измайлов // Ученые записки ХГУ. Труды химического факультета и научно-исследовательского института химии – Х.: Изд. ХГУ, 1955. – Т.13. – С. 113–146.

4. Мчедлов-Петросян Н. О. Химия в Харьковском университете / Н. О. Мчедлов-Петросян // Вісник ХНУ. – 2004. – №626. – Хімія – Вип.11(34). – С. 5–34.

5. Мчедлов-Петросян Н. О. Иван Павлович Осипов (к 150-летию со дня рождения) / Н. О. Мчедлов-Петросян // Вісник ХНУ. – 2005. – №669. — Хімія – Вип.13(36). – С. 220–222.

6. Химический факультет Харьковского государственного университета им. Горького. Его предистория, возникновение и развитие / Е. С. Хотинский, А. Т. Давыдов, В. П. Корниенко, И. Я. Левицкий // Ученые записки ХГУ. Труды химического факультета и научно-исследовательского института химии. – Х.: изд.ХГУ, 1955. – Т. 13. – С. 7–43.

7. Кузьменко С. Н. Иван Павлович Осипов / С. Н. Кузьменко // Сообщения о научных трудах членов ВХО им. Д.И. Менделеева. – 1951. – Вып.3. – С. 38–43.

8. Осипов И. П. Материалы по вопросу об изомерии кислот фумаровой и малеиновой / И. П. Осипов – Х.: Тип. А. Дарре, 1888. – [4] с. + 118 с. + [1] с.

9. Осипов И. П. Термохимический метод сжигания в его историческом развитии / И. П. Осипов // Труды физико-химической секции Общества опытных наук при Императорском Харьковском Университете. Приложения к отчетам о заседаниях в 1891–1892 гг. –

Выпуск второй. – Х.: Тип. А. Дарре, 1892. – С. 17–35.

10. Осипов И. П. Теплота горения органических соединений в ее отношениях к явлениям гомологии, изомерии и конституции / И. П. Осипов.– Х.: Тип. А. Дарре, 1893 – 4 с. + II с. + 2 с. + 120 с. + 64 с.

11. И. П. Осипов. О деятельности Физико-химической секции за 21 г. существования. Заслушано 26 января 1894 года / И. П. Осипов // Труды Общества физико-химических наук при Императорском Харьковском Университете. Отчеты о заседаниях в 1894 г. – Х.: Тип.А. Дарре, 1895. – С. 3–10.

12. Осипов И. П. Очерк развития химии в XIX веке. (Речь, произнесенная на торжественном акте Харьковского университета 17 января 1898 г.) / И. П. Осипов – Х.: Паровая тип. и лит. Зильберберг и С-вья, 1898. – 18 с.

13. Осипов И. П. Из прошлого химической лаборатории Харьковского университета / И. П. Осипов // Ломоносовский сборник. Материалы для истории развития химии в России – Издание Химического отделения Императорского Общества любителей Естествознания, Антропологии и Этнографии. – М.: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1901.– С. 1–29.

14. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905). / Под ред. проф. И. П. Осипова и проф. Д. И. Багалая. – Изд. университета. – Х.: Тип. А.Дарре, 1908. – 248 с. + XI + XIV.

15. Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета: (1805–1905 гг.) / Под ред. проф. Д. И. Багалая и проф. И. П. Осипова – Изд. университета. – Х.: Тип. “Печатное дело”, 1911 (обложка – 1912). – 282 с.

16. Осипов И. П. О химических лабораториях некоторых высших школ

Германии / И. П. Осипов // Труды Общества физико-химических наук при Императорском Харьковском Университете. Отчеты о заседаниях в 1908 г. – Х.: Тип. “Печатное дело”, 1909. – С. 18.

17. Проф. Осипов И. П. Введение к изучению органической химии: Для студентов и слушательниц медицинского факультета / И. П. Осипов – Х.: Тип. "Печатное дело", 1909. – XII + 284 с.

18. Проф. Осипов И. П. . Лекции неорганической химии: Для студентов и слушательниц медицинского факультета: на правах рукописи / И. П. Осипов – 1-е издание – Х.: Тип. "Печатник", 1911. – 328 с. + 10с.:105 рис.

19. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. – Том 1. Науки физико-математические – 2-й полумтом. Физика и химия – Харьковское общество распространения в народе грамотности – М.:Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1912. – 324 с.

20. Осипов И. П. Как представлял себе осмотическое давление Ю. Либих / И. П. Осипов // Журнал Русского Физико-химического общества при Императорском Петроградском Университете. Часть химическая. – Том №47. – Отдел первый. – Петроград: Типо-литография М. П. Фроловой, 1915. – С. 26–29

21. Осипов И. П. Биография Лавуазье и значение его в химии / И. П. Осипов // Труды Общества физико-химических наук при Императорском Харьковском Университете. Отчеты о заседаниях в 1894 г. – Х.: Тип. А Дарре, 1895. – С. 21.

22. Осипов И. П. Обзор ученой деятельности Д. И. Менделеева. Сообщение о научных заслугах Д. И. Менделеева / И. П. Осипов // Труды Общества физико-химических наук при Императорском Харьковском Университете. Отчеты о заседаниях в 1907 г. – Х.: Тип. А. Дарре, 1908. – С. 1–5.

23. Осипов И. П. Владимир Федорович Лугинин. (По личным воспоминаниям) / И. П. Осипов – Х., 1913. – 14 с + 1 л. портр.

24. Памяти Николая Николаевича Бекетова. 1 января 1826 года – 30 ноября 1911 года / С.-Пб.: Тип. М. П. Фроловой, 1913. – 4 л. портр. + 51 с.

25. Осипов И. П. Николай Николаевич Бекетов, профессор и академик / И. П. Осипов // Журнал Русского Физико-химического общества при Императорском С.-Петербургском Университете. Часть химическая – Том №45.– С.-Пб.: Тип. В. Демакова, 1913. – С. 383–405.

26. Осипов И. П.. Памятное приветствие профессору В. Ф. Тимофееву в связи с 30-летием его ученой и общественной деятельности на заседании от 5 декабря 1912 г. / И. П. Осипов // Труды Общества физико-химических наук при Императорском Харьковском Университете. Отчеты о заседаниях в 1912 г. – Х.: Тип. и лит. М. Сергеева и К. Гальченко, 1914. – С. 47–50.

27. Осипов И. П. Памяти Н. А. Черная / И. П. Осипов – Х.: Тип. и лит. М. Сергеева и К. Гальченко, 1914. – 7 с.

Камчатный В. Г. Вклад профессора И. П. Осипова в историю химии как составная часть его научно-педагогической деятельности. В статье освещены достижения выдающегося ученого, профессора Ивана Павловича Осипова в исследовании истории химии. Обобщены его работы, касающиеся исторических аспектов развития химических наук, их преподавания, а также биографические труды, доклады и сообщения, посвященные известным химикам.

Ключевые слова: профессор Иван Павлович Осипов, химические науки, история химии, Общество физико-химических наук при Харьковском университете, биографические сведения о химиках.

Kamchatniy V.G. Professor Osipov contribution to the history of chemistry as part of his research and teaching activity. The article highlights the achievements of the outstanding scientist Professor Ivan P. Osipov in the study of history of chemistry. His studies on the historical aspects of the development of chemistry and its teaching, as well as biographical studies, reports and papers devoted to the famous chemist are summarized.

Key words: *Professor Ivan P. Osipov, chemical sciences, the history of chemistry, Society physical-chemical sciences at the Kharkiv University, biographical information about chemists.*

УДК 616-92: 616.43/45 (091)

ПРОФЕСОР О.В. РЕПРЕВ – ЗАСНОВНИК ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ПАТОФІЗІОЛОГІВ

Корольов А.Г., канд. вет. наук

(Національний науковий центр

«Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини»)

На підставі вивчення архівних і літературних біографічних матеріалів висвітлено багатогранну наукову і педагогічну діяльність визначного вченого, педагога, заслуженого професора Олександра Васильовича Репрева.

Ключові слова: професор Репрев, патолофізіологія, наукова патолофізіологічна школа, ендокринологія, експериментальна патологія

Заслуга створення однієї з найстаріших і найвідоміших наукових патолофізіологічних шкіл – харківської – належить Олександру Васильовичу Репреву. В свою чергу, саме невпинною працею по створенню власної школи О.В. Репрев одержав визнання як видатний російський і радянський патолог-патолофізіолог, «батько російської ендокринології». На протязі 35 років життя О.В. Репрева було пов'язане з Харковом, де він на протязі майже 30 років (1895-1925) очолював кафедру загальної патології (з 1922 року – патологічної фізіології) медичного факультету Харківського університету (з 1921 року – Харківського медичного інституту), одночасно читав курс загальної патології у Жіночому медичному інституті, Харківському ветеринарному інституті та в Зуболікувальній школі П.П. Кри-

вопускова, а в останні роки життя (1925-1930) завідував науково-дослідною кафедрою при Головнауці України, біологічним відділенням

Всеукраїнського рентгенологічного інституту і відділом патології Державного інституту наукової і практичної ветеринарії Наркомзему УРСР. В 1918-1920 роках О.В. Репрев завідував кафедрою загальної патології і був деканом медичного факультету в Кримському університеті. У той час кафедрою у Харкові тимчасово керував його учень Д.П. Гриньов. Професор О.В. Репрев залишив глибокий